

Fadilj HODŽA

ZAVRŠNE BORBE ZA OSLOBOĐENJE KOSOVA I KONSOLIDACIJA PRILIKA

Narodnooslobodilačka borba naroda Kosova bila je sastavni deo oslobodilačke borbe naroda i narodnosti Jugoslavije vođene od 1941. do 1945. godine i sadržavala je sve osnovne karakteristike te svenarodne i revolucionarne borbe. Cilj borbe bio je nacionalno i socijalno oslobođenje, a sredstvo za ostvarivanje tog uzvišenog cilja — oružana borba protiv okupatora i njegovih slugu, dakle oružana revolucija. Tom borbom je rukovođila KPJ, postavljajući je na najšire osnove, na platformu koja je odgovarala svim socijalnim slojevima i obuhvatala sve narode i narodnosti. Tako je NOB i na Kosovu primila opštenarodni karakter, postajući izvor snaga za postizanje sigurne pobeđe. Ipak, zbog okolnosti u kojima su, u daljoj i bližoj prošlosti, živeli narodi Kosova, ta borba se u ovom delu Jugoslavije neprekidno odvijala u složenim uslovima, stalno suočavana s mnoštvom poteškoća koje je trebalo savladati.

Oslobodilačka borba naroda Kosova se, već od 1941. godine, razvijala postepeno ali neprekidno, da bi u jesen 1944. godine obuhvatala široke narodne mase. Ona je, zahvaljujući pravilnoj liniji KPJ i doslednosti Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju u sprovođenju te linije, u osnovi bila pravilno usmerena za sve vreme rata.

Formiranje antifašističkih organizacija i narodnooslobodilačkih odbora i razvitak oružane borbe, odnosno partizanskog načina rato-

vanja kao nerazdvojnog dela Narodnooslobodilačkog fronta, jeste osnovna karakteristika NOB na Kosovu do kapitulacije Italije.

U periodu 1943—1945. NOP se razvijao brže, organizaciono je oblikovan, a učešće masa u borbi, odnosno u najraznovrsnijim akcijama za razgaranje borbe, znatno šire. Posebno su značajni organizaciono izgrađivanje revolucionarne vlasti, što je pospešeno formiranjem Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora,¹ i doprinos koji su narodnooslobodilački odbori i pre i posle oslobođenja dali u nastojanju da se NOP omasovi i stalno jača.

Značajnu ulogu u planiranju, pripremanju i izvođenju vojnih akcija i u popularisanju NOB-a odigrao je Glavni štab NOV i PO Kosova i Metohije, odnosno partizanski odredi koji su operisali na teritoriji Kosova, kao i izvan Pokrajine. Pri tom su kosovske partizanske jedinice vodile teške borbe protiv okupatora i njegovih slugu, imale ozbiljne gubitke i, u isto vreme, stalno rasle i jačale.

Krajem 1944. i početkom 1945. godine u odredima i brigadama NOVJ, u komandama mesta i partizanskim stražama na Kosovu bilo je oko 50.000 boraca. Početkom 1945. godine većina boraca NOVJ sa Kosova vodi borbu protiv Nemaca i njihovih saradnika širom naše zemlje, od Srema do Jadrana, učestvujući u odlučujućim jurišima za oslobođenje Jugoslavije. Tako su Albanci, Srbi, Crnogorci i drugi ljudi sa Kosova, zbratimljeni i ujedinjeni, sa maršalom Titom na čelu i pod njegovom parolom »Smrt fašizmu — sloboda narodu!« i u borbi za jačanje bratstvo i jedinstvo, masovno učestvovali u završnim borbama za uništenje fašizma, čime su dali značajan doprinos u oslobođenju zemlje i stvaranju naše samoupravne socijalističke zajednice. U to vreme NOVJ sa teritorije ove današnje socijalističke pokrajine imala je osam kosovsko-metohijskih brigada i jednu brigadu KNOJ-a.²

Kosovsko-metohijske jedinice su, zajedno sa srpskim jedinicama, jedinicama NOV Albanije, i novoformirane II armije Otečestvenofrontovske Bugarske u toku oktobra i novembra 1944. godine vodile teške borbe protiv Nemaca i balista i zadale im odlučne udarce, kaleći, kroz zajedničku borbu i zajednički prolivenu krv, bratstvo i jedinstvo i jačajući međusobno poverenje.

¹ Formiran 2. I 1944. godine na kraju trodnevne konferencije 51 predstavnika naroda Kosova i Metohije, koja je sve svoje odluke i rešenja temeljila na odlukama Drugog zasedanja AVNOJ-a.

² Prva kosovsko-metohijska brigada formirana je 24. VI 1944. a Osmu 20. decembra 1944. Kosovsko-metohijska brigada KNOJ-a formirana je 26. I 1945. od 1600 odabranih boraca iz kosovsko-metohijskih brigada; ostalih šest brigada formirano je u međuvremenu.

Završne borbe za oslobođenje Kosova vođene su u relativno sve povoljnijim unutrašnjim i spoljnim uslovima. NOV Jugoslavije, koja je u leto 1944. imala preko 350 hiljada boraca, prešla je u ofanzivu u čitavoj zemlji, a njene glavne snage u jesen 1944. godine bile su usmerene prema Srbiji, koja je u tom trenutku sa vojnog i političkog gledišta imala odlučujući značaj. U to vreme Crvena armija izbila je na jugoslovensku granicu, a Saveznici sa Zapada u Francusku, Belgiju i Luksemburg.

Prodorom jedinica NOVJ i Crvene armije u Srbiju ugrožen je položaj Grupe armija »E« u Grčkoj a time osujećen i njen prodor dolinom Morave, pa su, nemajući drugog izbora, bile primorane da se, užurbano, povlače preko Kosova, Sandžaka, Crne Gore i Bosne.

Od početka oktobra do kraja novembra 1944. godine vođene su završne borbe za oslobođenje Kosova, i to na prostoru Dragaša, Prizrena, Đakovice i Peći na zapadu, a na istoku na prostoru Bujanovac, Gnjilane, Karadak, Golak i Lab, sve do Kosovske Mitrovice na severu. To je bilo vreme povlačenja preko Kosova snaga Grupe armija »E« iz Grčke, Makedonije i Albanije, pa je borba protiv tih snaga vođena radi sprečavanja njihovog povlačenja prema severu i razbijanja kvislinških nacionalističkih albanskih vojnih formacija. To je, u isto vreme, bila i borba za konačno oslobođenje Kosova.

Pošto su istočna i južna Srbija u to vreme bile oslobođene, kosovski prostor je bio od životnog interesa za nemačko povlačenje sa juga Balkana. Zbog toga se i štab Grupe armija »E« 14. oktobra 1944. prebacio iz Soluna u Stari Trg, kod Kosovske Mitrovice — kako bi što neposrednije rukovodio povlačenjem svojih snaga ovim pravcem.

U okviru mera preduzetih za obezbeđenje desnog i levog krila, štab Grupe armija »E« formirao je dve borbene grupe: »Langer«,³ koja je imala zadatak da zauzme Kuršumliju i zatvori pravac ka Podujevu, i »Bredow«,⁴ koja je trebalo da zatvori pravac Bujanovac — Gnjilane — Priština.

Oko 6.000 dobro naoružanih balista (albanski kvislinzi sa Kosova), koji su se nalazili između ove dve grupe, zatvarali su i branili liniju Bujanovac — Kitka — Markov vis — Merdare — Prepolac — Ugljarski krš.

Snage koje su obezbeđivale prema istoku obrazovale su borbenu grupu »Šolc«.

³ U početku jačine 3 čete, baterija topova i vod lakih tenkova.

⁴ Šest bataljona, 3 art. divizionu i 10 tenkova.

Nemačka grupa »Skenderbeg«⁵ uglavnom je držala Peć, Dakovicu i Prizren, obezbeđujući levi bok Grupe armija »E« i skladišta XXI brdskog armijskog korpusa u Prizrenu.

Da bi se obezbedila borbena veza između grupe »Šolc« i XXXIV armijskog korpusa s jugoistočnim krilom kod Kraljeva, unutar grupe »Šolc« je stvorena grupa »Šuster vodau« — štab artiljerijskog komandanta 468, koja je, imajući komandno mesto u Raškoj, trebalo da osigura dolinu Ibra na odseku Kosovska Mitrovica — Ušće prema istoku.

Pre povlačenja iz Grčke, početkom septembra 1944. godine, Grupa armije »E« imala je oko 350 hiljada ljudi.

Završnim borbama za konačno oslobođenje Kosova rukovodio je Operativni štab NOV i PO za Kosovo i Metohiju.⁶

Planom Operativnog štaba NOV i PO za Kosovo i Metohiju predviđeno je da 1. i 4. kosovsko-metohijska brigada, u saradnji sa 3. i 5. brigadom NOV Albanije, spreče povlačenje Nemaca iz Alba-

⁵ Osnovana od delova ranije razbijene nemačke 21. SS divizije »Skenderbeg« i oko 4.000 nemačkih mornara iz Grčke, u svemu oko 7.000 vojnika.

⁶ Privremeni Vojni štab NOV i PO za Kosovo i Metohiju formiran je septembra 1942. godine, na osnovi odluke Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju. Za komandanta je imenovan Fadilj Hodža, a za političkog komesara Boro Vukmirović.

Glavni štab NOV i PO za Kosovo i Metohiju je formiran aprila 1943. odlukom delegata Vrhovnog štaba NOV i POJ, Svetozara Vukmanovića, i Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju. Za komandanta je imenovan Fadilj Hodža, za političkog komesara Predrag Ajtić (kasnije Boško Čakić), za načelnika štaba Branko Šotra, a za člana štaba i partijskog rukovodioca Pavle Jovčević.

Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije preimenovao je 2. septembra 1944. dotadašnji Glavni štab u Operativni štab NOV i PO za Kosovo i Metohiju.

Vrhovni štab je odobrio da na ovom području i dalje ostanu dve operativne zone, naložio Operativnom štabu da ne dozvoli da se u ovom kraju učvrsti reakcija, da koordinira svoja dejstva sa glavnim štabovima NOV i PO za Srbiju i Makedoniju i obavestio ga da je naredio Glavnom štabu NOV i PO za Makedoniju da mu stavi na raspolaganje 1. kosovsko-metohijsku brigadu i predložio Glavnom štabu NOV Albanije da izvesne snage uputi na područje severno od reke Drima; Glavni štab NOV Albanije odredio je za taj zadatak 3. i 5. brigadu.

Vrhovni štab je za komandanta Operativnog štaba postavio Fadilja Hodžu, za političkog komesara Krstu Filipovića, za zamenika komandanta Milutina Pavličića i za člana Štaba Pavla Jovčevića. Kasnije, u decembru 1944. godine, komandni sastav je izmenjen utoliko što je za zamenika komandanta postavljen Petar Brajović, za pomoćnika načelnika Štaba Ante Valenčić.

Deo Operativnog štaba koji se nalazio u Jablanici i potom prešao na istočno Kosovo, rukovodio je borbama za oslobođenje ovog područja, a borbama za oslobođenje zapadnog dela Kosova rukovodio je drugi deo tj. raniji Glavni štab NOV i PO Kosova i Metohije. U to vreme nije bilo neposrednih kontakata između spomenuta dva dela Operativnog štaba. Svaki od njih je operisao samostalno i međusobno kontaktirao preko Vrhovnog štaba. Deo Operativnog štaba na istočnom Kosovu održavao je vezu preko Glavnog štaba NOV i PO za Srbiju, a deo Operativnog štaba na zapadnom Kosovu kontaktirao je s Vrhovnim štabom posredstvom komande II operativne zone u Crnoj Gori.

nije pravcima Skadar — Prizren, Prizren — Đakovica — Peć, Prizren — Uroševac — Priština, kao i da oslobode Kosovo. Te jedinice vodiće oštre borbe protiv Nemaca i balista.

Posle niške operacije (Niš je oslobođen 14. oktobra 1944.) II armija Otečestvenofrontovske Bugarske je, u saglasnosti sa Vrhovnim štabom NOV i POJ, produžila dejstva prema Kosovu polju da bi sprečila povlačenje Grupe armija »E« u dolinu Zapadne Morave.

Glavni štab NOV i PO za Srbiju odredio je za neposredno sa dejstvo s II bugarskom armijom 24. i 46. srpsku diviziju i 2, 3. i 5. kosovsko-metohijsku brigadu.

Pre završnih borbi za oslobođenje zapadnog Kosova, od avgusta do septembra 1944, Kosovski partizanski bataljon je, operišući južno od Đakovice, izvodio više značajnih akcija i naneo ozbiljne gubitke nemačkim kolonama na putu Prizren — Skadar. On je izvršio i dosta uspehli akcija kod Bitića, napadom na rudnik hroma, u Đakovičkoj Malesiji (NR Albanija), kao i na području Plava i Gusinja. Osloboodio je veći deo Hasa (NR Albanija) i izvodio akcije na putu Đakovica — Peć. Iako je u tim borbama imao ozbiljnih gubitaka, Kosovski bataljon je stalno brojčano rastao i konačno prerastao u 4. kosovsko-metohijsku brigadu.⁷

Na zahtev Operativnog štaba NOV i PO za Kosovo i Metohiju, a po naređenju Vrhovnog štaba NOVJ, krajem septembra je na Kosovo stigla 1. kosovsko-metohijska brigada, koja je do tada operisala na teritoriji današnje SR Makedonije.

Početkom oktobra 1944. godine, po naređenju Glavnog štaba NOV Albanije, a na zahtev Operativnog štaba, odnosno Vrhovnog štaba NOV Jugoslavije, na Kosovo su stigle 3. i 5. brigada NOV Albanije.

Petog oktobra 1944. godine izvršen je iznenadni napad na Dragas koji je tada i oslobođen. Sutradan je oslobođen i ceo gorski srez. Zatim su partizanske jedinice prešle Drim i prodirale prema Đakovici i Tropoji (NR Albanija). Od 5. do 14. oktobra 1. i 4. kosovsko-metohijska brigada i 3. i 5. brigada NOV Albanije vodile su neprekidne borbe za oslobođenje teritorije južno od Prizrena i Đakovice. Osloboдиле su opštine: Zjum, Damjane, Vogovo, Ponoševac i celu Đakovičku Malesiju, tj. neprefekturu Tropoj (NR Albanija) i nastavile prodor prema Prizrenu, Đakovici i Peći.

Jedinice 1. kosovsko-metohijske brigade i 3. brigade NOV Albanije operisale su severozapadno od Đakovice u pravcu Dečana i Pe-

⁷ Formirana 13. X 1944. u Krumi (NR Albanija) od oko 400 boraca, a posle mesec dana borbe na Kosovu imala je preko 2.000 boraca.

ći, a jedinice 4. kosovsko-metohijske brigade i 5. brigade NOV Albanije južno i istočno od Đakovice i jugozapadno od Prizrena, iznenadno napadajući nemačke kolone na putu Prizren — Đakovica — Peć. Istovremeno su izvodile i noćne napade u gradu Đakovici.

Nemačka komanda je 14. oktobra 1944. godine organizovala ofanzivu protiv partizanskih snaga, napadajući u pravcu Krajka, Rogova, Damjana, Smača i Čafa Prušit, da bi ponovo ovladala izgubljenim pozicijama i obezbedila značajne položaje i da tako što više udalji liniju fronta od automobilskeg puta Prizren — Đakovica, koji je stalno bio na udaru, ali u tome nije imala uspeha.

Iako je još izbegavao uvođenje vojnih jedinica u frontalne borbe sa glavnim nemačkim snagama, odlučujući se za iznenadne napade, Operativni štab NOV i PO za Kosovo i Metohiju je 14. oktobra odlučio da se napadne i oslobodi grad Đakovica. Planom je predviđeno da deo partizanskih snaga tako izoluje grad da odbranu liši eventualne pomoći koja bi joj mogla da stigne iz Prizrena i Peći, dok je drugi deo snaga imao zadatak da iznenada napadne grad i zatim uništi neprijateljski garnizon u njemu.

Operativni štab je 4. kosovsko-metohijskoj brigadi i 5. brigadi NOV Albanije dao zadatak da napadnu i oslobode Đakovicu, a jedinicama 1. kosovsko-metohijske brigade i 3. brigade NOV Albanije da obezbede krilo napadača od pravca Đakovica — Peć; deo jedinica 4. i 5. brigade određen je da obezbedi krilo napadača s pravca Đakovica — Prizren. Operativni štab je naredio da se 15. oktobra napadnu neprijateljeve snage u Rogovu, kod Švanjskog mosta, i u Gradištu, kako bi se one obmanule o pravim namerama u predstojećim dejstvima. Taj napad je izvršen, a zatim su se partizanske snage uputile u pravcu Damjana i Paštrika, ostavljajući utisak da se povlače.

Đakovicu je u to vreme branilo oko 300 Nemaca i blizu 700 njihovih saradnika do zuba naoružanih i dobro utvrđenih.

Napad je počeo u pola noći 16. oktobra. Pošto je skršen otpor na periferiji grada, nastavljene su oštre ulične borbe sa nemačkim jedinicama koje su sa dobro utvrđenih položaja pružale snažan otpor.

Posle oštih borbi grad je, do podne, zauzet, izuzimajući kasarnu koja je, sem sa prozora, branjena iz bunkera oko nje. Oko 15 časova opkoljenim nemačkim snagama stigla su pojačanja motorizovanih jedinica iz Prizrena i Peći. Te jedinice su, podržane artiljerijom i minobacačima, uspele da potisnu naše snage i otvore prolaz u pravcu Prizren — Đakovica i Peć — Đakovica.

U toj situaciji partizanske snage su bile primorane da se povuku iz grada, istina nakon što su nanele znatne gubitke neprijatelju.

Oslobođenje Đakovice je, mada je kratko trajalo, predstavljalo značajan događaj za čitavo Kosovo. To je pozitivno odjeknulo u narodu, teško pogodilo reakciju i unelo paniku u njene redove.

Posle ove operacije Operativni štab je odlučio da se neprijatelj napadne u svim pravcima, da se oslobode gradovi Đakovica, Peć i Prizren. Prvoj kosovsko-metohijskoj i 3. brigadi NOV Albanije stavljeno je u zadatak da napadaju u pravcu Dečana i Peći, a 4. kosovsko-metohijskoj brigadi i 5. brigadi NOV Albanije u pravcu Đakovice i Prizrena. Te četiri brigade su, dakle, dobile zadatak da oslobode čitavu teritoriju Metohije i da nastave dejstva na Kosovu. One su, sve do 17. novembra 1944, vodile neprekidne borbe. Oštru borbu su 1. i 3. brigada vodile za oslobođenje područja Junika i Dečana i to područje je oslobođeno do 5. novembra potpuno, čime je osigurano levo krilo snaga 4. i 5. brigade koje su dejstvovala na pravcu Đakovica — Prizren.

Borbe za konačno oslobođenje Đakovice počele su 8. novembra. U oslobođenju grada učestvovala su 4. kosovsko-metohijska brigada i 5. brigada NOV Albanije. Jedinice su napale noću nemački garnizon i ušle u kasarnu, izazivajući paniku i dezorganizaciju u čitavom sistemu neprijateljske odbrane. Videvši da će biti potpuno uništen i koristeći se mrakom, neprijatelj je uspeo da se povuče i spoji s drugim nemačkim snagama kod Švanjskog mosta, da bi se zatim povukao u Prizren.

Đakovica je oslobođena 9. novembra 1944. godine. U borbama za oslobođenje tog grada, vođenim od oktobra do novembra, neprijatelj je pretrpeo znatne gubitke (nekoliko stotina ubijenih i ranjenih), ali su i naše snage imale osetne gubitke. Oslobođenju grada doprinelo je i rodoljubivo stanovništvo Đakovice, učestvujući direktno u borbama protiv Nemaca i njihovih saradnika.

Dva dana nakon oslobođenja Đakovice i okoline, 11. novembra 1944. godine, u tom gradu je formirana 7. kosovsko-metohijska brigada, koja je u decembru već imala preko 4.000 boraca, što, sem ostalog, govori o masovnom odzivu omladine ovog kraja za borbu.

Oštre borbe vođene su ponovo za oslobođenje Batuš, Junika i Dečana, gde su uništene jake okupatorske i vulnetarske snage, čime je prokrčen put za oslobođenje gradova zapadnog Kosova. Ova jaka utvrđena mesta oslobodile su 1. kosovsko-metohijska i 3. brigada NOV Albanije, koje su zatim nastavile prodor prema srezu Peć i Istok.

Grad Peć i mesto Istok oslobodile su jedinice 1. kosovsko-metohijske i 3. brigade NOV Albanije 17. novembra 1944. godine.

U isto vreme vođene su borbe i za oslobođenje Prizrena. Grad su 18. novembra oslobodile 5. brigada NOV Albanije i 4. kosovsko-metohijska brigada. Istog dana jedinice tih brigada su oslobodile Suvu Reku, Orahovac i Podrimlje i prodrle prema Kosovu Polju i Drenici. Prilikom povlačenja sa zapadnog dela Kosova, nemačke snage su bile primorane da unište ili da ostave na ovom području veće količine vojnog materijala i transportnih sredstava.

Borbe za oslobođenje zapadnog Kosova bile su značajne ne samo zbog toga što su ovom kraju donele slobodu i što su bile potpuno razbijene balističke vojne formacije, već i što su doprinele sprečavanju izvlačenja nemačkih jedinica iz Albanije i, zadavanjem ozbiljnih udaraca, ometale prodiranje borbene grupe »Skenderbeg« u Crnu Goru.

Borbe za oslobođenje istočnog Kosova 24, 46, a zatim 22. srpska divizija i 1, 3. i 5. kosovsko-metohijska brigada vodile su, u sadejstvu sa jedinicama II armije Otečestvenofrontovske Bugarske, protiv Grupe armija »E«, sprečavajući joj izvlačenje, i brojnih balističkih snaga. Borbe su bile žestoke i vrlo teške, jer je okupator koncentrisao znatne snage da bi obezbedio povlačenje Grupe armija »E« ka severu, i trajale su od početka novembra do 23. novembra 1944. godine. Na Kosovu su bile dobro organizovane i naoružane jedinice balista, koje su pružale otpor prodoru naših snaga, zastupajući parolu »braniti Kosovo i albanski živalj od prodora srpskih partizanskih jedinica i od bugarske armije« — odbraniti se od »slovenske invazije«.

Operativni štab NOV i PO za Kosovo i Metohiju predvideo je da II armija Otečestvenofrontovske Bugarske, bez 12. pešadijske i 2. konjičke divizije, nastupa pravcem Kuršumlija — Podujevo — Priština, sa zadatkom da ovlada Podujevom.

Prema pomenutom planu, 24. srpska divizija, bez 14. brigade, uz podršku bugarske artiljerije, nastupala bi na desnom krilu II bugarske armije, pravcem Krtinjak — Slatina — Polatna — Kačikol — Bajgora, zauzela Kosovsku Mitrovicu i Vučitrn i presekla komunikaciju Priština — Kosovska Mitrovica.

Dalje, 12. bugarska pešadijska divizija i 5. kosovska brigada imale su zadatak da nastupaju od Lebana preko Medveđa i zauzmu Prištinu, a 2. bugarska konjička i 46. srpska divizija da zauzmu Banjavac i potom, preko Gnjilana, nadiru ka Prištini.

Bilo je predviđeno i to da 2. i 3. kosovsko-metohijska brigada dejstvuju južno od Bujanovca, a zatim, preko Karadaka, ka Uroševcu.

Za početak dejstva određen je 23. oktobar 1944. godine.

Komanda Grupe armija »E« sredinom novembra 1944. stvorila je front oko prištinske kotline, sa 22. nemačkom pešadijskom divizijom na jugu i grupom »Šolc« prema istoku i severoistoku — kako bi se povlačenje moglo nastaviti po planu.

Položaj jedinica Grupe armija »E« otežavala je ne samo borba s jedinicama NOV, već i to što su imale samo jednu komunikaciju, tj. od Skoplja preko Kosova i Ibarske doline. Zato je njihova komanda kretanja preko Kosova i dolinom Ibra na severozapad usmerila na više saobraćajnica. Planirano je, recimo, da ova grupa, po izbijanju u dolinu Ibra, pređe Drinu u dve kolone: kod Višegrada — one jedinice koje stižu od Kosovske Mitrovice preko Novog Pazara i Sjenice, i kod Ljubovije ili Zvornika — one jedinice koje stižu od Kraljeva preko Užica.

Štab Grupe armija »E« početkom druge polovine novembra prebacio se vazдушnim putem iz Kosovske Mitrovice u Sarajevo, da bi odatle rukovodio povlačenjem.

Pokret Grupe armija »E« na severozapad otpočeo je sredinom novembra. Kao zaštitnica služila je 22. nemačka pešadijska divizija, koja se nalazila između Prištine i Kosovske Mitrovice. Nakon povlačenja te divizije, ulogu zaštitnice, od Kosovske Mitrovice do Novog Pazara, preuzela je 41. divizija. Pod zaštitom te dve divizije povlačio se sa Kosova XXI armijski korpus.

Dvadeset peta brigada 46. srpske divizije je 16. novembra, u sadejstvu s delovima 2. bugarske konjičke divizije, oslobodila Gnjilane. Sutradan je 2. kosovsko-metohijska brigada oslobodila Uroševac.

Nemačka borbena grupa »Langer« je 16. i 17. novembra počela povlačenje pravcem Vučitrn — Kosovska Mitrovica, a delovi 2. bugarske konjičke divizije i 25. brigade 46. srpske divizije su, posle borbi s nemačkom zaštitnicom na tom pravcu, 19. novembra oslobodile Prištinu.

Osma srpska brigada oslobodila je 20. novembra Vučitrn, a dva dana kasnije su 12. srpska brigada i bugarska tenkovska brigada oslobodile Kosovsku Mitrovicu. Trepču je 23. novembra oslobodila 10. brigada 22. srpske divizije.

Tako je, krajem novembra 1944. oslobođeno čitavo Kosovo, pri čemu kosovsko-metohijskim, srpskim, albanskim i bugarskim jedi-

nicama nije pošlo za rukom da spreče povlačenje Grupe armija »E«. Brojčano nadmoćnije nemačke jedinice su uspele da se sa ovog područja prebace na određena mesta, uz značajne gubitke.

Proterivanjem Nemaca sa Kosova i razbijanjem glavnih formacija balista, naše jedinice su u osnovi uspešno obavile svoj zadatak. Međutim, zbog angažovanja na zadatku da se Nemcima spreči povlačenje i zbog toga što su ih gonile, naše jedinice nisu uspele da, u isto vreme, potpuno likvidiraju vojne balističke formacije. Razbijene u manje grupe, one su se povukle u zabačena sela i šume da bi otuda, gerilskim načinom ratovanja, napadale partizanske jedinice i mesne odbore.

Završnim borbama za oslobođenje Kosova nastaje preloman momenat u omasovljenju i konačnom organizacionom izgrađivanju NOP-a. Antifašistička omladina, najmasovnija organizacija pokreta, održala je u Đakovici, u novembru 1944. Prvu konferenciju USAOJ-a za Kosovo i Metohiju. Druge antifašističke organizacije su, sve do maja 1945, nastavile da se izgrađuju »odozdo«.

U to vreme se na Kosovu, kao i u drugim krajevima zemlje, samopregorno radilo na oživotvorenju borbene parole »Sve za front — svi na front«. Tom cilju je bilo sve okrenuto. Mobilise se ljudstvo za front, doprema se hrana i druge materijalne potrebe. Nastaje masovan priliv boraca u partizanske jedinice. Kosovske i srpske brigade, kao i brigade NOV Albanije koje su u borbama za oslobođenje Kosova imale značajne gubitke u ljudstvu, popunjavaju se novim borcima sa Kosova i tako se brojčano povećavaju. Formiraju se i nove kosovsko-metohijske brigade. Operativni štab NOV i PO za Kosovo i Metohiju, sada već na okupu, neposredno komanduje kosovskim jedinicama i organizuje sadejstvo sa srpskim divizijama NOVJ i brigadama NOV Albanije. Formirano je 5 komandi područja i 20 komandi mesta, a po selima partizanske straže. Ratnim materijalom — oružjem i municijom zaplenjenim od Nemaca i balista — sada se dobro naoružavaju i postojeće i novoformirane formacije Narodnooslobodilačke vojske na Kosovu i vrše se pripreme za odlazak dela tih jedinica na sremski front. U isto vreme te jedinice su vodile borbu protiv kontrarevolucionarnih snaga koje su u operaciji za oslobođenje Kosova bile razbijene, ali ne i uništene, pa su se krile po šumama.

U Vojvodinu su pošle 6. 7. i 8. kosovsko-metohijska brigada. Na front su, prema severozapadu, upućeni i drugi ešloni regruta — da bi se popunile jedinice NOVJ koje su, vodeći borbe, pretrpele gubitke.

Na front u Sandžaku pošle su 3, 5. i 25. brigada NOV Albanije, tj. 5. divizija NOV Albanije.

Sa Kosova, goneći Nemce, pošle su i 21. i 22. srpska divizija.

Krajem novembra 1944. godine sa Kosova su pošle i jedinice II armije Otečestvenofrontovske Bugarske.

Širom Kosova se, danonoćno, radilo na formiranju organa nove, revolucionarne narodne vlasti. Svuda su birani mesni narodni odbori i obrazovani sreski narodni odbori. U isto vreme su, od mesnih odbora do srezova, formirane društveno-političke organizacije — organizacije KPJ, Narodnooslobodilačkog fronta, SKOJ-a, USAOJ-a, AFŽ, pionira. Organi vlasti i društvene organizacije imali su zadatak da uspostave red i mir, popularišu političku platformu NOP-a, objašnjavaju njegove ciljeve i ukazuju masama na to da neće biti povratka na staro i da će u novoj Jugoslaviji svi narodi i narodnosti biti ravnopravni. U tome je značajnu ulogu odigrao Albanski komitet Kosova, formiran, u okviru NOP-a Pokrajine, po direktivi CK KPJ.

Dok su Operativni štab NOV i PO, Oblasni komitet KPJ, Oblasni narodnooslobodilački odbor i drugi organi i organizacije u Pokrajini angažovali sve svoje snage na ostvarivanju parole »Sve za front — svi na front«, dotle je reakcija, koristeći se nekim slabostima novoformiranih partizanskih jedinica, komandi mesta i partizanskih straža, kao i izvesnom prazninom, stvorenom odlaskom spomenutih partizanskih brigada sa Kosova na front, razvila široku neprijateljsku propagandu. Ona huška da su nacionalni interesi Albanaca na Kosovu, i uopšte, navodno ugroženi, uz istovremeno širenje propagande da Hitler već raspolaže tako snažnim novim oružjem, čijom će upotrebom preokrenuti ratnu sreću. Uz to, kako je već rečeno, odlazak brigada na front je stvorio izvesnu prazninu u pokrivanju teritorije vojnim jedinicama, što je ohrabrilo reakcionarne snage na Kosovu.

Uz pomoć novih organa i organizacija narodne vlasti i širokih narodnih masa, naše jedinice brzo su razbile kontrarevolucionarne napade balista i njihove vojne formacije. U isto vreme, jedinice NOV su vodile borbu i za uništenje četničkih jedinica 2. kosovsko-četničkog korpusa, pod komandom Žike Markovića.

Žestoke borbe protiv kontrarevolucije vođene su posebno u Drenici gde su balisti, predvođeni Šabanom Polužem, Mehmetom Gradicom i drugima, uspjeli da okupe nekoliko hiljada naoružanih ljudi i da pružaju otpor. Borbe protiv balista u Drenici trajale su nekoliko nedelja. Uznemirenje je bilo i u nekim drugim zabačenim selima,

gde je naš uticaj još bio slab. Upravo to je i bio razlog za uvođenje Vojne uprave na Kosovu. Ona je uvedena naredbom Vrhovnog komandanta NOV i POJ, maršala Tita. On je tu naredbu izdao 8. februara 1945. godine. Njome je izmenjen sastav Operativnog štaba NOV i PO za Kosovo i Metohiju, i imenovane starešine Vojne uprave.⁸

Istovremeno su formirani i Komanda vojne oblasti i Oblasni vojni sud. Formirana je 52. kosovsko-metohijska divizija u čiji sastav su ušle kosovsko-metohijske brigade. Takođe su na Kosovu locirane 1. bokeljska brigada, 6. NOU crnogorska brigada i neke druge nove jedinice, od kojih je, kao i od dela kosovskih jedinica, formirana Operativna grupa brigada.

Članovima KPJ i svim ostalim snagama NOP-a naloženo je da narodnim masama objasne šta je Vojna uprava i koji su njeni zadaci i pomognu joj u sprovođenju tih zadataka, da zaoštravaju borbu protiv neprijatelja — balista i četnika, da se otklone i kazne oni elementi koji svojim postupcima izazivaju razdor i nepoverenje između Albanaca i pripadnika drugih naroda, da se jače i masovnije razvija bratstvo i jedinstvo, da se objašnjava vojnim jedinicama, posebno novodošlim partizanima, nacionalna i socijalna specifičnost ovog kraja i da se od njih zahteva da svojim primerom i postupkom neposredno razvijaju bratstvo i jedinstvo i suzbijaju šovinizam i nacionalizam. Takođe se od partijske organizacije zahteva da nastavi rad po liniji narodne vlasti, JNOF-a, USAOJ-a, AFŽ, itd., jer će Vojna uprava postići potpun uspeh samo ako se bude razvijao svestrani rad u spomenutim organizacijama i ako je one budu pomagale.

Operativni štab i Vojna uprava su, uz pomoć Oblasnog komiteta, organizacije KPJ i drugih organa i organizacija, preduzeli sve mere da se kontrarevolucionarne snage što pre unište, odnosno da se konsoliduje narodna vlast. Jedinice NOVJ uspele su da za kratko vreme, od 11. do 22. februara 1945. godine, razbiju štab i većinu kontrarevolucionarnih snaga. Nakon toga ostalo je nekoliko grupa i grupica sa desetinom ili više kontrarevolucionara, ali to više nisu bile organizovane i iz jednog centra rukovođene snage, već grupe čiji je cilj bio da spasu svoje živote. Borbe s manjim kontrarevolucionarnim grupama nastavljene su do njihovog konačnog uništenja.

⁸ Za komandanta Vojne uprave, odnosno Operativnog štaba, postavljen je pukovnik Savo Drljević, za zamenika komandanta pukovnik Fadilj Hodža, za komesara potpukovnik Đuro Medenica, za načelnika štaba potpukovnik Ratko Vujović.

Iako je Vojna uprava uvedena u vreme kada je kontrarevolucija već umnogome bila poražena, ipak je ona odigrala značajnu ulogu: kontrarevolucionarne snage i njihov otpor su uništeni do marta 1945, a do maja 1945. godine prilike na Kosovu su potpuno normalizovane, tako da se već u junu ukidaju Vojna uprava i Operativni štab.

Prvo redovno zasedanje Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora Kosova i Metohije prvog saziva održano je u Prizrenu 8, 9. i 10. jula 1945. godine. Ono je izabralo najviši organ revolucionarne narodne vlasti na Kosovu koji je, zajedno sa Oblasnim komitetom KPJ i drugim organima i rukovodstvima političkih organizacija, ulagao velike napore da mobiliše sve radne ljude za obnovu i izgradnju zemlje.

U oslobodilačkom ratu naroda i narodnosti Jugoslavije narodi Kosova su dali značajan doprinos. On se ispoljavao ne samo u činjenici što okupator ni ovde nije imao mirnu pozadinu već i u tome što je veliki broj ljudi iz ovog kraja stupio u NOV Jugoslavije, učestvovao u borbi za konačno oslobođenje zemlje i time uticao na jačanje i širenje bratstva i jedinstva među narodima ne samo Kosova, nego i svih naroda i narodnosti Jugoslavije.

Socijalistička revolucija Jugoslavije stvorila je uslove da radni narod ove socijalističke pokrajine — zbratimljeni Albanci, Srbi, Crnogorci, Turci i drugi, zajedno sa ostalim narodima i narodnostima Jugoslavije, grade novi život u svojoj socijalističkoj, samoupravnoj, ravnopravnoj zajednici, pod rukovodstvom SKJ i druga Tita.